

Tematski dokument:

Jačanje regionalne otpornosti u odnosu na demografske trendove

Uvod

Zemlje članice OECD-a i države članice EU-a svjedoče o značajnim demografskim promjenama. Između 2011. i 2022. gotovo 30% regija OECD-a (TL3) zabilježilo je pad stanovništva (OECD, 2023^[1]). Projekcije pokazuju da će do 2040. polovica stanovništva EU-a živjeti u regijama koje se smanjuju. Taj će učinak biti posebno izražen u zemljama istočne i južne Europe (npr. Grčka, Španjolska, Rumunjska), štoviše, projekcije sugeriraju da će 85% stanovništva u istočnoeuropskim zemljama, uključujući Hrvatsku, živjeti u depopulacijskim regijama do 2040. godine (European Commission, 2022^[2]).

Istodobno se mijenja dobni sastav zemalja članica OECD-a i država članica EU-a. Udio stanovništva EU-a u dobi od 65 i više godina povećao se u proteklom desetljeću sa 17,7% u 2010. na 21,2% u 2022. godini (OECD, 2023^[1]). Predviđa se da će se broj mladih ljudi (u dobi od 0 do 19 godina) smanjiti za 5% u EU tijekom sljedećeg desetljeća, pri čemu će se mnoge južne i istočne regije suočiti sa smanjenjem od preko 10% (European Commission, 2022^[2]).

Hrvatska je duboko pogođena ovim demografskim promjenama. U posljednjih 20 godina ukupna populacija zemlje smanjila se za 11,2%, prvenstveno zahvaljujući nižim stopama nataliteta i negativnom migracijskom prirastu. Dugoročno gledano, očekuje se pad hrvatskog stanovništva s 3,86 milijuna u 2022. na 3,31 milijun u 2050. (13,3%) (Eurostat, 2023^[3]). Između 2001. i 2022. godine, u skladu s nacionalnim prosjekom, sve hrvatske makroregije (TL2) i gotovo sve županije (TL3) zabilježile su smanjenje broja stanovnika. U prosjeku se od 2011. do 2021. broj stanovnika Hrvatske smanjio za 9,6% (Croatian Bureau of Statistics, 2022^[4]).

Ove demografske promjene, posebice starenje i pad stanovništva, predstavljaju značajne izazove za regionalni razvoj jer mogu uključivati manjak radne snage, zatvaranje lokalnih poduzeća, nižu vrijednost nekretnina i promjenu potražnje za različitim javnim uslugama (npr. smanjenje broja upisanih u vrtiće i osnovne škole, sve veći zahtjevi za skrbi za starije osobe). S tim u vezi, demografske promjene također mogu izvršiti pritisak na javne financije, budući da porezni prihodi i korisničke naknade padaju zbog smanjenja gospodarskih aktivnosti, dok potrošnja na medicinsku skrb za starije osobe raste.

Izazovi koje nameću demografske promjene različito se odvijaju u regijama i lokalitetima, bili oni ruralni ili urbani. Primjerice, ruralna područja mogu se suočiti sa sve manjim brojem učenika i rizikom od zatvaranja škola. S druge strane, urbana područja će možda trebati prilagoditi fizičku infrastrukturu kako bi se osigurala dostupnost javnih usluga sve većem udjelu starijeg stanovništva i upravljanje posljedicama rasta stanovništva (npr. onečišćenje, nedostatak pristupačnog stanovanja). To zahtijeva osmišljavanje političkih intervencija temeljenih na lokaciji, odnosno specifičnostima pojedinih regija i područja, ali i alatima koje imaju na raspolaganju za sprječavanje daljnjih demografskih promjena ili za prilagodbu njihovim posljedicama.

Međutim, demografske promjene ne predstavljaju samo izazove, već i prilike. Tako ekonomske prilike mogu proizaći iz sve veće potrošnje stanovništva koje stari (srebrna ekonomija), a naponi za upravljanje demografskim promjenama mogu potaknuti političke aktere da eksperimentiraju s inovativnim mehanizmima upravljanja i pružanja javnih usluga koji uključuju ciljeve održivosti i usmjereni su ka povećanju učinkovitosti javne potrošnje.

Demografske promjene otvaraju niz važnih pitanja dionicima hrvatske politike koji se bave regionalnim razvojem. Primjerice, koje su posljedice demografskih promjena na teritorijalni razvoj, uključujući gospodarski rast i pružanje javnih usluga? Kako se može zajamčiti pristup i kvaliteta osnovnih javnih usluga (npr. obrazovanje, zdravstvena skrb) u cijeloj zemlji, uključujući regije koje se suočavaju s depopulacijom? Kakvu ulogu mogu igrati regionalne i lokalne vlasti u suzbijanju promjene stanovništva? Kako se politički okviri mogu razviti kako bi se ne samo suprotstavili, već i prilagodili i upravljali složenošću demografskih promjena?

Oslanjajući se na iskustva zemalja članica OECD-a, ovaj tematski dokument nastoji pomoći hrvatskim nacionalnim te regionalnim i lokalnim donositeljima političkih programa da pronađu rješenja za navedena pitanja. U tematskom dokumentu razmatraju se temeljni uzroci i posljedice demografskih promjena. Zatim se usredotočuje na hrvatski kontekst, naglašavajući napore zemlje da ublaži utjecaje smanjenja i starenja stanovništva. Nakon toga slijedi dio koji istražuje politike prilagodbe demografskim promjenama u zemljama članicama OECD-a, nudeći uvide koji bi mogli biti vrijedni za Hrvatsku dok se nosi s izazovima demografskih promjena. Naposljetku, ovaj dokument predstavlja kratak završni odjeljak koji uključuje sažetak relevantnih političkih pitanja o kojima nacionalne te regionalne i lokalne vlasti trebaju razmišljati dok osmišljavaju i provode politike za upravljanje učincima demografskih promjena.

Ovaj tematski dokument podupire dvodnevni forum „Prema regionalnoj otpornosti na demografske promjene” planiran za 26. i 27. listopada 2023. u Opatiji (Hrvatska). Forum, koji organiziraju OECD i hrvatsko Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije, pružit će nacionalnim i regionalnim i lokalnim dužnosnicima platformu za raspravu o tome kako demografske promjene utječu na županije, gradove i općine u Hrvatskoj i istraživanje mogućih rješenja, crpeći inspiraciju iz međunarodnih dobre prakse. Forum je dio projekta “ [Unaprijeđeno strateško planiranje na regionalnoj i lokalnoj razini u Hrvatskoj](#) ” koji financiraju EEA i Norway Grants.

Pokretači i posljedice demografskih promjena – i odgovori politika

Stanovništvo gotovo 30% regija OECD-a na razini TL3 smanjilo se između 2001. i 2022. Iako se demografske promjene događaju u svim vrstama regija, čini se da ih sve regije ne doživljavaju jednako. Dok se gotovo jedna od dvije ruralne regije i više od jedne trećine udaljenih regija u OECD-u smanjuju, 15% urbanih regija i 12% metropolitanskih regija također se smanjuju. Kao što je navedeno, projekcije sugeriraju da će do 2040. jedan od svaka dva građanina EU-a živjeti na području koje se smanjuje, a s nižim stopama plodnosti i migracijom u druge regije ili zemlje koje nisu članice EU-a, predviđa se pad ukupne populacije (European Commission, 2022^[21]).

Demografske promjene, a posebno demografski pad, prvenstveno se mogu pripisati trima glavnim pokretačima.

- 1. Niske stope plodnosti:** kada stope nataliteta stalno padaju ispod razine zamjene, koja je obično oko 2,1 djeteta po ženi, dolazi do izravnog učinka depopulacije. Dugoročno, niska plodnost, u kombinaciji sa starenjem i negativnom neto migracijom, može dovesti do situacije u kojoj broj smrtnih slučajeva premašuje broj rođenih (Johnson and Lichter, 2019^[6]). Mnogo je razloga za niže stope plodnosti, ali među njima su društveni i kulturni čimbenici (npr. odgođeni brakovi, sklonost manjim obiteljima) (Coulmas and Lützel, 2011^[7]; UNFPA-UNDP, 2020^[8]).
- 2. Duži očekivani životni vijek i starenje:** napredak u modernoj medicini i produljeni životni vijek mogu doprinijeti starenju stanovništva, što zahtijeva opsežnije zdravstvene usluge koje mogu biti skupe. Ako nije popraćena višim stopama nataliteta, struktura stanovništva može nalikovati obrnutoj piramidi, gdje malobrojnije, mlado stanovništvo nije u stanju podnijeti ukupni pritisak rastućih izdataka za mirovine i zdravstvo povezanih sa sve većim udjelom starijeg stanovništva.
- 3. Negativna neto migracija:** kretanje ljudi iz određenih regija (vanjska migracija) ili izvan zemalja (emigracija) igra značajnu ulogu u depopulaciji. Općenito, ljudi migriraju iz dva često međusobno povezana razloga: (1) bolje gospodarske prilike u područjima s jačim tržištem rada (Idu, 2019^[9]) i (2) poboljšana kvaliteta života, uključujući pristup osnovnim uslugama i odgovarajućoj infrastrukturi. Loši uvjeti stanovanja, ograničen pristup osnovnim uslugama kao što su zdravstvena skrb i obrazovanje te neadekvatna infrastruktura (npr. prometne mreže, vodoopskrba, upravljanje otpadom), mogu ograničiti privlačnost zajednica. To može obeshrabriti stanovnike da ostanu, a

strance da doseljuju. Razlike u ekonomskim mogućnostima i pružanju javnih usluga u regijama unutar zemlje također mogu biti glavni pokretač iseljavanja (Dustmann and Okatenko, 2014^[10]).

Demografski pad može imati širok raspon utjecaja na društva, što kreatori politika moraju uzeti u obzir. Takve posljedice uključuju sljedeće:

- **Ekonomske posljedice:** Sa smanjenjem broja stanovnika smanjuje se i radna snaga, što može dovesti do manjka radne snage u cijelom gospodarstvu. Takve nestašice, zauzvrat, mogu utjecati na ponašanje poduzeća i mogu rezultirati smanjenim poslovnim operacijama i gubitkom radnih mjesta (Šerý et al., 2018^[11]). Smanjenje radne snage također može ograničiti gospodarski rast, s manje potrošača i radnika koji su dostupni za pokretanje gospodarske aktivnosti. U isto vrijeme, radna snaga koja stari obično je i manje dinamična (tj. radna snaga u kojoj su radnici manje skloni promjeni posla ili preseljenju), što može imati negativan učinak na rast (Aiyar, Ebeke and Shao, 2016^[12]).
- **Fiskalne posljedice i posljedice pružanja usluga:** Smanjenje broja stanovnika dovodi do smanjenih poreznih prihoda i korisničkih naknada od javnih usluga, što može opteretiti državne te regionalne i lokalne proračune i utjecati na pružanje javnih usluga koje imaju koristi od ekonomije razmjera (npr. javni prijevoz, obrazovanje, zdravstvena skrb, voda i kanalizacijski sustavi). Na isti način, smanjenje broja stanovnika može spriječiti sposobnost lokalnih vlasti da održe vitalnu infrastrukturu. Ovo se može pogoršati erodiranjem poreznih osnovica, što otežava sposobnost lokalnih vlasti da održavaju vitalnu infrastrukturu. Starenje može dodatno pogoršati ekonomske pritiske povećanjem omjera ovisnosti starijih osoba – omjera starijih osoba i radno sposobnog stanovništva. Ovaj demografski pomak dodatno opterećuje sustave socijalne skrbi i zdravstvenu infrastrukturu, budući da su starijim osobama potrebne dodatne zdravstvene usluge (Lee, 2003^[13]).
- **Posljedice upravljanja:** Usred povećanog pritiska na javne financije, lokalne i regionalne vlasti mogu se suočiti s nedostatkom kapaciteta za politiku i pružanje usluga, kao i administrativnih kapaciteta zbog ograničenog broja osoblja (ESPON, 2020^[14]).
- **Društvene i kulturne posljedice:** Demografski pad može utjecati na društveno tkivo regija. Kako mlađi pojedinci odlaze u potrazi za boljim prilikama, može doći do gubitka društvene kohezije i vitalnosti zajednice. Pad broja stanovnika također može dovesti do zatvaranja škola, društvenih centara i drugih javnih objekata (npr. knjižnica), dodatno narušavajući osjećaj zajednice i ograničavajući pristup osnovnim javnim uslugama (Šerý et al., 2018^[11]; Beunen, Meijer and de Vries, 2020^[15]).
- **Ekološke posljedice:** S ekološke perspektive, demografski pad može imati i pozitivne i negativne učinke. S jedne strane, smanjenje stanovništva može ublažiti pritisak na prirodne resurse i smanjiti utjecaj na okoliš (Gourevitch et al., 2021^[16]). S druge strane, smanjenje broja stanovnika može rezultirati napuštenim zgradama i praznim zemljištem, što dovodi do propadanja gradova (Beunen, Meijer and de Vries, 2020^[15]), negativno utječe na fizički okoliš i doprinosi gubitku bioraznolikosti. U ruralnim regijama, depopulacija također može dovesti do napuštenog poljoprivrednog zemljišta jer poljoprivreda postaje manje održiva. Nasuprot tome, rast stanovništva u urbanim središtima može stvoriti dodatni pritisak na dostupne prirodne resurse i dovesti do viših razina onečišćenja.

Od fokusiranja na suzbijanje demografskog pada do prilagođavanja njegovim posljedicama

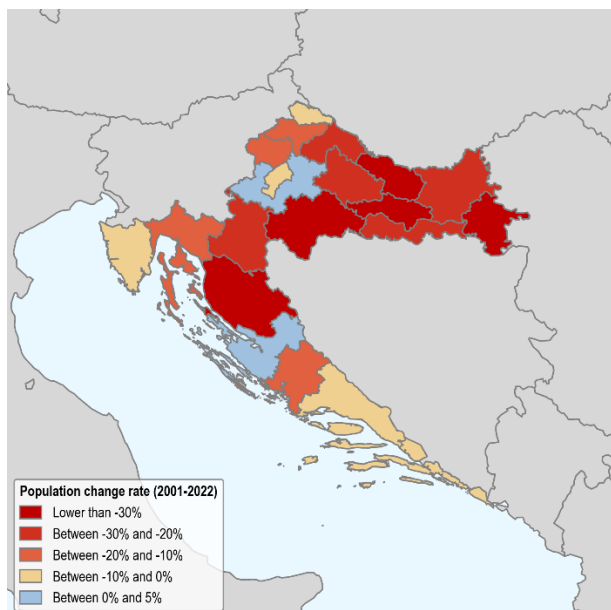
Postoji niz političkih odgovora koje su tvorci politika koristili za rješavanje učinaka demografskih promjena: (1) održavanje statusa quo (npr. poricanje postojanja problema ili prepoznavanje problema, ali ne i reagiranje), (2) pokušati preokrenuti trend demografskih promjena, ili (3) prihvatiti pad i upravljati njegovim posljedicama (ESPON, 2020^[14]).

Tradicionalni politički pristup u zemljama članicama OECD-a vrtio se oko pronalazjenja mjera koje mogu spriječiti smanjenje broja stanovnika u pogođenim područjima. Međutim, tijekom prošlog desetljeća kreatori politike sve su više prihvaćali strategiju "suočavanja s padom", koja se smatra pragmatičnijim putem naprijed za regije i općine koje se bore sa sve manjim stanovništvom. Ovaj pristup, koji se također naziva "pametno smanjivanje" ili "pametna prilagodba", priznaje stvarnost smanjenja stanovništva i umjesto toga traži načine za prilagodbu njegovim ekonomskim i društvenim posljedicama (OECD, 2022^[17]; Haase et al., 2014^[18]). Naprimjer, udaljena ruralna područja u nordijskim zemljama počela su se prilagođavati smanjenju, nastojeći održati regionalnu privlačnost kroz ulaganja u raznolika prirodna i kulturna dobra koja ih razlikuju od urbanih područja (Kull et al., 2020^[19]). Iako su politike prilagodbe demografskim promjenama dobile na tempu od izbijanja pandemije COVID-19, Hrvatska je dosad većinom prioritet davala politikama koje imaju cilj suzbijanja demografskog pada.

Hrvatski pristup demografskim promjenama

Kako se navodi, Hrvatska se suočava sa značajnim demografskim promjenama, kako u smislu depopulacije tako i starenja. Većina hrvatskih županija bilježi demografski pad ([Slika 1](#)). U posljednja dva desetljeća jedine županije koje imaju pozitivnu stopu rasta stanovništva bile su Zadarska i Zagrebačka (3,5%, odnosno 1,7%). Pad je najizraženiji u najnerazvijenijim područjima zemlje, pri čemu regije u Panonskoj Hrvatskoj (TL2) bilježe značajno veću stopu depopulacije u odnosu na ostala područja (npr. 36,9% u Vukovarsko-srijemskoj županiji).

Slika 1. Stopa promjene stanovništva između 2001. i 2022. (%)

Izvor: obrada autora, temeljeno na (OECD, 2023^[4]).

Demografske promjene također su značajno utjecale na broj stanovnika hrvatskih gradova (*grad*) i općina (*općina*) tijekom proteklog desetljeća ([Tablica 1](#)). Naprimjer, između 2011. i 2021. udio lokalnih samouprava (gradova i općina) s populacijom ispod 2000 stanovnika porastao je s 29% na 37% svih lokalnih samouprava u 2023. To predstavlja povećanje od 28% i stavlja Hrvatsku znatno iznad prosjeka OECD-a (25% u 2020.). Nagli porast udjela malih lokalnih samouprava (npr. s manje od 2000 stanovnika) može imati dalekosežne posljedice, primjerice ograničavanje ljudskih i financijskih kapaciteta, kao i

smanjenje njihove sposobnosti pružanja osnovnih javnih usluga (npr. grijanje, ulična rasvjeta, upravljanje vodom i otpadom). Također može dovesti u pitanje sposobnost viših razina vlasti (npr. županija) da pruže javne usluge koje imaju koristi od ekonomije razmjera (npr. obrazovanje i zdravstvena skrb) u vrlo malim zajednicama.

Tablica 1. Raspored hrvatskih lokalnih samouprava, prema broju stanovnika, 2011. i 2021.

Stanovništvo lokalne samouprave	2011		2021		% promjene 2011.-2021
	Broj	Udio	Broj	Udio	
Manje od 2000 stanovnika	159	29%	206	37%	+28%
2 000 do 4 999 stanovnika	235	42%	214	39%	-7%
5 000 do 19 999 stanovnika	133	24%	111	20%	-17%
20 000 ili više stanovnika	29	5%	25	4%	-20%

Napomena: Pod lokalnom samoupravom podrazumijevaju se gradovi (uključujući Grad Zagreb) i općine.
Izvor: obrada autora, na temelju (Croatian Bureau of State Statistics, 2023^[20]).

Pokretači demografskih promjena u Hrvatskoj

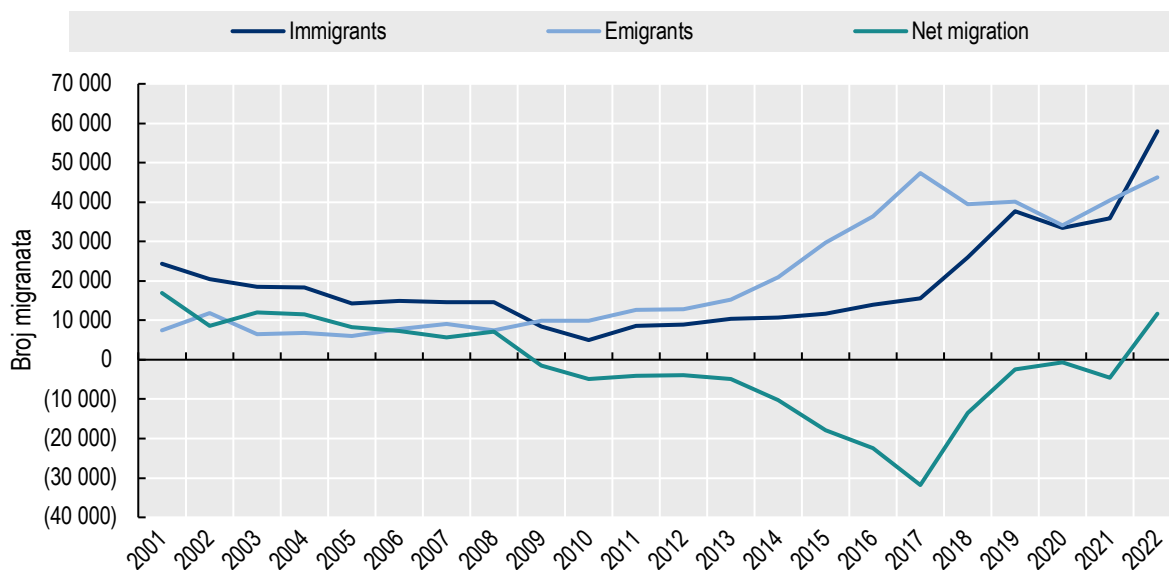
Dva glavna pokretača stoje iza trendova demografskih promjena u Hrvatskoj: niske stope fertiliteta i iseljavanje. Niske stope plodnosti uporan su trend od 1960-ih. Hrvatska prosječna stopa plodnosti od 1,58 tek je neznatno iznad prosjeka EU-a od 1,53 u 2021. godini (Eurostat, 2023^[21]). Na nisku plodnost utječe međudjelovanje čimbenika. Ekonomska nesigurnost, koju karakteriziraju relativno niske plaće, visoke stope nezaposlenosti i nesigurnost posla obeshrabruju mnoge Hrvate od osnivanja obitelji (Čipin, 2017^[22]). Na primjer, srednja satnica zaposlenika u Hrvatskoj iznosi 7,70 eura u usporedbi s prosjekom EU-a od 12,60 eura iz 2018. godine, kada se prilagodi za razine cijena (Eurostat, 2021^[23]).

Iseljavanje, posebice u druge zemlje EU-a, još je jedan značajan čimbenik u padu stanovništva Hrvatske. Mnogi Hrvati traže bolju ekonomsku perspektivu i viši životni standard u drugim hrvatskim regijama ili zemljama EU-a, a vodeća odredišta u EU su Njemačka (39% ukupnih iseljenika u 2021.), Austrija (10%) i Irska (2%) (Draženović, Kunovac and Pripužić, 2018^[24]; Croatian Bureau of Statistics, 2022^[25]). To se posebno odnosi na mlade u dobi od 20 do 39 godina koji su činili 44,1% ukupnih migranata u 2021. (Croatian Bureau of Statistics, 2023^[26]). Istraživanja pokazuju da će mlađi, obrazovaniji pojedinci koji pokazuju nisku razinu društvenog i političkog povjerenja¹ vjerojatnije tražiti prilike u inozemstvu (Šelo Šabić, 2022^[27]; Jurić, 2020^[28]). Nadalje, prisutnost uspostavljenih društvenih mreža u inozemstvu drugima olakšava iseljavanje, što je pojava koja je postala izraženija nakon ulaska Hrvatske u EU (Čipin, 2017^[22]).

Trend povećanja iseljavanja iz Hrvatske uglavnom je konzistentan od 2001., iako je između 2017. i 2020. doživio blagi pad (Slika 2). Međutim, 2022. Hrvatska je izvijestila o velikom porastu useljenika, čime je neto migracijska stopa prvi put od 2009. prešla u pozitivno područje.

¹Na temelju ispitanika u anketi 1200 Hrvata koji su emigrirali u Njemačku od ulaska te zemlje u EU 2013.

Slika 2. Migracije u i iz Hrvatske, 2001.-2022

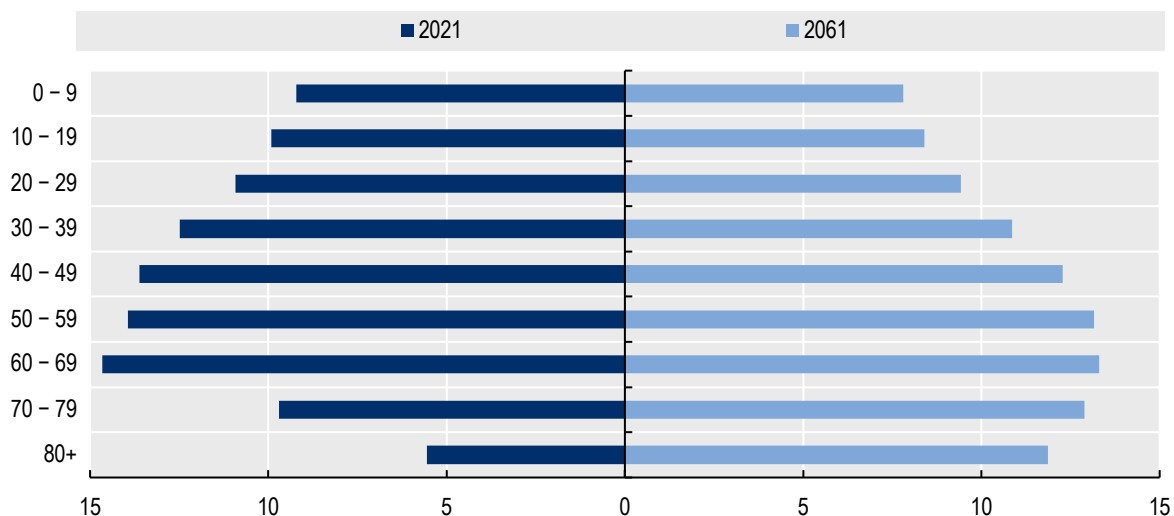
Izvor: obrada autora, na temelju (Croatian Bureau of Statistics, 2023^[29]).

Iseljavanje se ističe kao značajnija sila koja stoji iza sve manjeg stanovništva Hrvatske od niske stope fertiliteta. Makroregije Panonske Hrvatske i Sjeverne Hrvatske, koje imaju više stope fertiliteta i nižu srednju dob žena pri rađanju od nacionalnog prosjeka, također bilježe najveći pad stanovništva. To sugerira da je, barem u tim regijama, iseljavanje značajan pokretač ovih demografskih promjena.

Posljedice demografskih promjena u Hrvatskoj

U skladu s trendovima uočenim u drugim zemljama članicama OECD-a, demografski pomaci u Hrvatskoj - prije svega depopulacija - imaju višestruke posljedice, uključujući i regionalni razvoj. Prvo i najvažnije, predviđa se da će sve manji broj mlađih stanovnika dugoročno preokrenuti populacijsku piramidu. Kao što Slika 3 ilustrira, predviđa se da će se skupina osoba u dobi od 80 i više godina, više nego udvostručiti između 2021. i 2061., dok će osobe starije od 60 godina činiti gotovo 40% ukupne populacije. Kao posljedica toga zemlja se suočava s mogućnošću smanjenja radne snage i potrošačke baze, što bi negativno utjecalo na gospodarski rast (Nejašmić, 2011^[30]). Očekuje se da će se segment stanovništva u dobi od 20 do 59 godina – povijesno, okosnica radne snage – smanjiti za 27,5% između 2021. i 2061. i predstavljati samo 45,7% ukupnog stanovništva na kraju tog razdoblja. Očekuje se da će gubitak ljudskog kapitala zbog iseljavanja mladih, obrazovanih pojedinaca, zajedno sa stanovništvom koje stari, negativno utjecati na produktivnost, a time i smanjiti gospodarski potencijal (Buterin, Fajdetić and Mrvčić, 2022^[31]; European Commission, 2023^[32]; Kim and Dougherty, 2020^[33]).

Slika 3. Stanovništvo prema starosti kao postotak ukupnog stanovništva

Izvor: Podaci iz popisa stanovništva: (Croatian Bureau of Statistics, 2021^[5])OECD projekcije za 2061. godinu:(OECD, 2023^[34])

Očekuje se da će depopulacija također predstavljati pritisak na hrvatske javne financije (Čipin, 2017^[22]). Uz smanjenje broja radno sposobnog stanovništva i sve veći broj starijeg stanovništva, očekuje se porast izdataka za mirovine i zdravstvo. Istraživanja procjenjuju da bi se do 2050. udio državnog proračuna koji se izdvaja za mirovine i zdravstvenu skrb za starije osobe mogao udvostručiti (Nejašmić, 2011^[30]). Ova demografska transformacija također bi dovela do promjene zahtjeva za vještinama na tržištu rada, sa smanjenom potražnjom za određenim profesijama kao što je učiteljstvo i povećanom potrebom za programima prekvalifikacije kako bi se ublažili budući rizici od nezaposlenosti (Nejašmić, 2011^[30]; Čipin, 2017^[22]).

Demografske promjene ne pogađaju sve regionalne i lokalne vlasti jednako. Diferencirani utjecaj demografskih promjena po regijama i lokalnim vlastima može potencijalno pogoršati teritorijalne ekonomske i socijalne razlike. Ekonomski gledano, fiskalne razlike mogle bi se povećati između regija koje se suočavaju s depopulacijom i onih koje su ili stabilne ili bilježe rast. Kao što je gore spomenuto, demografski pad može ograničiti fiskalni kapacitet subnacionalnih vlasti smanjenjem prihoda od poreza uz povećanje troškova po glavi stanovnika za pružanje usluga i održavanje infrastrukture. Važnost osmišljavanja učinkovitih međuvladinih transfera postaje sve kritičnija (Hayashi, 2019^[35]). Sa socijalne strane, ruralna područja suočavaju se s izraženim izazovima zbog starenja stanovništva, što dovodi do povećanog rizika od socijalne izolacije i usamljenosti.

Regionalne i lokalne vlasti također će možda morati ponovno procijeniti portfelj javnih usluga i infrastrukture koje mogu ponuditi.

Depopulacijska područja često se suočavaju sa zatvaranjem škola zbog sve manjeg broja učenika. Prema nekim procjenama, smanjenje broja stanovnika dovelo je do smanjenja od otprilike 7000 osnovnih i 4200 razreda srednjih škola do 2031. godine, stavljajući pritisak na održivost obrazovnih ustanova (Nejašmić, 2011^[30]). To obično zahtijeva poboljšane prometne mreže za dovođenje učenika do preostalih škola. Štoviše, u odnosu na 2011. godinu očekuje se smanjenje školske dobi (za osnovno i srednje obrazovanje) u svim lokalnim samoupravama. Međutim, očekuje se da će pad biti izraženiji u malim i ruralnim općinama nego u gradovima (OECD/EC-JRC, 2021^[36]).

S pozitivnije strane, prisutnost hrvatskih državljana u inozemstvu donosi pogodnosti kao što su doznake. Od 2013., kada je Hrvatska ušla u EU, doznake su porasle s 2,6 milijardi eura na 5 milijardi eura u 2022. godini, što predstavlja 7,6% BDP-a (World Bank, 2022^[37]). Oni u inozemstvu također mogu posjedovati

nekretnine u Hrvatskoj i nastaviti plaćati porez na nekretnine. Ipak, iako doznake mogu predstavljati značajan izvor prihoda za neke regije, dugoročno održavanje uravnoteženog gospodarskog razvoja zahtijeva rješavanje temeljnih gospodarskih izazova i promicanje strukturne transformacije (Matuzeviciute and Butkus, 2016^[38]).

Dosadašnji odgovor Hrvatske: snažan fokus na suzbijanje demografskih promjena

Hrvatska je itekako svjesna izazova s kojima se suočava u smislu demografskih promjena i posljednjih se godina prvenstveno usredotočila na političke intervencije usmjerene na suzbijanje pada stanovništva. U središtu tih nastojanja je Nacionalna razvojna strategija 2030., koja cilja na stopu plodnosti od 1,8 do 2030., u odnosu na 1,47 u 2018. godini (Government of Croatia, 2020^[39]). Koordinacija među resorima na temu demografskih promjena ostvaruje se kroz Nacionalno vijeće za demografsku revitalizaciju, osnovano 2017. godine (Government of Croatia, n.d.^[40]). Štoviše, Vladin Ured za Hrvate izvan Hrvatske pokrenuo je nekoliko programa, poput „Biram Hrvatsku“, kako bi privukao hrvatske građane koji žive u inozemstvu da se vrate i pokrenu posao u zemlji, primjerice financijskim poticajima (Šelo Šabić, 2022^[27]). Ovaj ured vodi i Ogladni registar hrvatskih subjekata u inozemstvu radi uključivanja dijaspore i jačanja veza s hrvatskim iseljeništvom (Croatian Central State Office for Croats Abroad, 2022^[41]).

Strategije za suzbijanje demografskih promjena postoje u mnogim zemljama članicama OECD-a. Portugalski program „Regressar“ je dobar primjer. Nastoji potaknuti iseljenike i njihove potomke da se vrate u Portugal nudeći povoljniji porezni režim, financijsku pomoć za naseljavanje u Portugalu i pronalazak posla te kreditnu liniju za poticanje poduzetništva. Portugal također razvija inicijativu za stvaranje ureda za podršku iseljenicima u svakoj od općina u zemlji kako bi se olakšao povratak portugalskih emigranata u zemlju. Do lipnja 2023. gotovo 65% portugalskih općina potpisalo je sporazume o uspostavi takvih ureda za podršku (Programa Regressar, 2020^[42]).

Napori Hrvatske nisu ograničeni na nacionalnu razinu. Regionalne i lokalne politike o natalitetu raširene su i razlikuju se među podnacionalnim vlastima. Vidljivo je to na primjeru novčanih poticaja za rađanje po županijama, gradovima i općinama. U 2023. godini prosječna financijska potpora županija za rođenje prvog djeteta iznosi 139 eura, 430 eura za gradove i 472 eura za općine (Croatian Central State Office for Demography and Youth, 2023^[43]). Slično tome, lokalne samouprave često subvencioniraju programe jaslica i predškolskog odgoja, s varijacijama u troškovima i dostupnosti.

U nekim hrvatskim županijama demografske promjene imaju istaknuto mjesto u planovima regionalnog razvoja. Plan razvoja Splitsko-dalmatinske županije 2022. – 2027. usmjeren je na stvaranje boljih uvjeta za mlade obitelji osiguravanjem financiranja kupnje zemljišta, izgradnje kuća i obnove zgrada (Regional development agency of the Split-dalmatian county, 2022^[44]). Virovitičko-podravaska županija sa svoje strane nastoji spriječiti iseljavanje i privući hrvatsku dijasporu cjelovitom strategijom socijalnog stanovanja i programa razvoja mladih. Primjerice, njezin regionalni razvojni plan 2021. – 2027. predlaže programe i ulaganja za obitelj i mlade, kao što su izgradnja sportskog centra sa sadržajima za djecu, dječji doplatci te sufinanciranje školskih radnih bilježnica, školske prehrane i prijevoza učenika (Regional development agency of the Virovitičko-podravaska county, 2022^[45]). Prikupljanje odgovarajućih podataka za procjenu učinkovitosti nacionalnih i regionalnih i lokalnih politika za suzbijanje demografskih promjena ključno je i može pomoći u finom ugađanju politika.

Hrvatska je trenutno u završnoj fazi razvoja strategije upravljanja demografskim promjenama. Njezin uspjeh ovisit će o jasnom okviru na nacionalnoj razini o tome kako će se strategija financirati i provoditi. Štoviše, uloga regionalne i lokalne razine vlasti u provedbi strategije morat će biti dobro definirana, osobito ako strategija identificira određene teritorije koji su ili će biti posebno pogođeni demografskim promjenama. To je slučaj s Nacionalnom strategijom za unutarnja područja koju provodi talijanska središnja vlada, u kojoj je niz udaljenih regija posebno usmjeren u svrhu revitalizacije lokalnog gospodarstva i osiguravanja pružanja javnih usluga i infrastrukture (Italian Territorial Cohesion Agency, n.d.^[46]).

Ograničenja subnacionalnih političkih intervencija kojima se pokušava suzbiti pad stanovništva

Neophodno je da regionalne i lokalne vlasti razumiju kako na njih utječu demografske promjene i usvoje mjere specifične za svoj lokalni kontekst kako bi upravljale njihovim učincima. Međutim, političke intervencije usmjerene na suzbijanje demografskog pada, primjerice, mogu biti učinkovitije ako se provode na nacionalnoj razini. Tako političke intervencije pojedinih gradova ili općina (npr. financijska potpora za rađanje djece) mogu nenamjerno potaknuti unutarnju migraciju, što može pogoršati demografske izazove za neke zajednice.

Čak i uz uspješne politike nataliteta i politike za povratak migranata, čini se malo vjerojatnim da će se pad stanovništva u potpunosti zaustaviti. Od svih 27 država članica EU-a, očekuje se da će Hrvatska imati četvrti najveći pad stanovništva između 2021. i 2100. (-26%) (Eurostat, 2023^[47]). Stoga, dok strategije suzbijanja imaju zasluge, kritično pitanje za političke dionike na nižim razinama jest kako se hrvatske nacionalne i niže razine vlasti mogu uspješno prilagoditi demografskim promjenama.

Prilagodba demografskim promjenama kako bi se osigurala kontinuirana kvaliteta pružanja javnih usluga

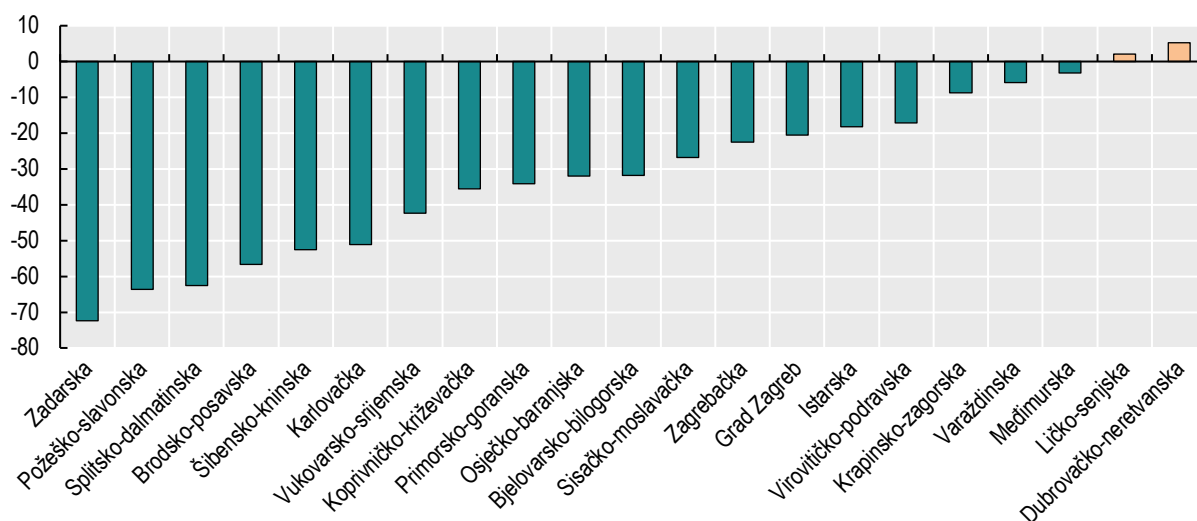
Usporiti ili preokrenuti demografski pad nije lako. Unatoč strategijama za sprječavanje ili preokret demografskog pada, kao što je ispred istaknuto, predviđa se da će se stanovništvo Hrvatske nastaviti smanjivati tijekom sljedećih desetljeća, pa je nužnost razmotriti i donijeti intervencije kojima se nastoji upravljati učincima demografskih promjena. To se može postići provedbom strategija prilagodbe koje mogu stvoriti bolju kvalitetu života za postojeće stanovnike koji odluče ostatu, umjesto da se koncentriraju samo na poticanje ponovnog naseljavanja.

Demografske promjene utječu na potražnju i financijski teret koji proizlazi iz javnih usluga. Među ključnim javnim uslugama koje su najviše pogođene demografskim trendovima su obrazovanje, zdravstvo i usluge javnog prijevoza, koje su ključne za dobrobit stanovništva. Regionalne i lokalne vlasti diljem OECD-a odgovorne su za pružanje visokokvalitetnih, bitnih javnih usluga i infrastrukture, čineći 37% ukupnih javnih rashoda i 55% ukupnih javnih ulaganja (OECD, 2023^[48]) u usporedbi s 26%, odnosno 34% za regionalne i lokalne vlasti u Hrvatskoj.

Vezano za obrazovanje, demografski pad smanjuje broj učenika, što rezultira zatvaranjem škola i smanjenjem obrazovnih resursa, posebno u ruralnim i udaljenim područjima, čime se ograničavaju mogućnosti za učenike i budući rast (OECD, 2021^[49]; Narayana, 2018^[50]). Što se tiče zdravstvene skrbi, demografski pad može opteretiti zdravstvene sustave budući da populacija koja stari zahtijeva više medicinskih usluga i skrbi. Istodobno, sve je manje radno sposobnih zdravstvenih radnika koji se o njima mogu brinuti. To može dovesti do duljeg čekanja i smanjenog pristupa zdravstvenim uslugama. Konačno, demografski pad može utjecati i na usluge javnog prijevoza. Smanjenje broja stanovnika može dovesti do manje potražnje za javnim prijevozom, što rezultira smanjenom dostupnošću javnih usluga. To može otežati pojedincima, osobito onima koji nemaju pristup privatnom prijevozu, putovanje na posao, pristup osnovnim uslugama i sudjelovanje u društvenim aktivnostima.

Uzimajući primjer obrazovanja, [Slika 4](#) prikazuje silazni trend u omjeru učenika i broja učenika u školi u 19 od 21 hrvatske županije, koje su općenito odgovorne za osnovno i srednje obrazovanje. Ovaj trend smanjenja se pretvara u pad broja učenika po školi. Smanjenje broja učenika u školama posebno je izraženo u Zadarskoj, Požeško-slavonskoj i Splitsko-dalmatinskoj županiji.

Slika 4. Stopa promjene omjera broja učenika i škola, 2005.-2022

Napomena: Grafikon uključuje samo podatke o osnovnim školama.

Izvor: obrada autora, na temelju (Croatian Bureau of Statistics, 2023^[51]).

Primjeri inicijativa za prilagodbu pružanja javnih usluga demografskim promjenama

Regije OECD-a suočene s demografskim padom i starenjem usvojile su niz politika prilagodbe. Prije svega, međuopćinska suradnja prakticira se u mnogim područjima usluga, od upravljanja vodom i otpadom do zdravstva i obrazovanja (OECD, 2017^[52]). U Njemačkoj međuopćinsku suradnju snažno potiču Länder (savezne države) u svojim općinama za upravljanje otpadom, kanalizacijom, vodom i uslugama javnog prijevoza. Češka je, osim toga, promovirala dobrovoljna općinska udruženja i mikroregije u obrazovanju, socijalnoj skrbi, zdravstvu, kulturi, okolišu i turizmu. U Finskoj, općine u Sjevernoj Kareliji i drugim regijama koje se smanjuju uvelike surađuju u pružanju obrazovanja i zdravstvene zaštite, kao i usluga socijalnog i regionalnog planiranja (OECD, 2022^[17]). Udruga finskih općina također testira stvaranje teritorijalnih obrazovnih mreža pod okriljem svog projekta Opsežne školske mreže (2022. - 2024.) u deset regija diljem zemlje. U sklopu ove inicijative, Udruga ulaže u jačanje vještina obrazovnog osoblja, kao i diversifikaciju ponude nastavnih metoda (Finnish Association of Municipalities, 2023^[53]).

Inovativni pristupi mogu pomoći regionalnim i lokalnim vlastima u prilagodbi pritiscima demografskih promjena. Naprimjer, u Portugalu je međuopćinska zajednica *Terras de Trás - os -Montes* (teritorijalno administrativno tijelo koje se sastoji od različitih općina) uspostavila mobilne službe za pomoć kako bi poboljšala pristup administrativnim uslugama u izoliranim ruralnim planinskim zajednicama koje se depopulacijom smanjuju i stare. Helpdeskovi se sastoje od malih autobusa s računalnom opremom, pristupom internetu i podrškom za gotovo 300 *online* administrativnih postupaka (Euromontana, 2023^[54]). Voze u različite zajednice kako bi stanovnicima omogućili jednostavan pristup različitim administrativnim uslugama.

Privatni sektor također se može iskoristiti za doprinos pružanju javnih usluga, kao što je prijevoz. Malo poduzeće u Austriji razvilo je aplikaciju *Ummadum* 2017. kako bi olakšalo dijeljenje automobila među putnicima. Za razliku od drugih aplikacija za dijeljenje automobila, *Ummadum* predlaže integriraniji pristup koji uključuje nagrade za korisnike i uključuje općine i privatne tvrtke. Nagrade za korištenje aplikacije (a time i smanjenje emisija stakleničkih plinova) mogu se koristiti u više od 300 trgovina u zemlji (Euromontana, 2023^[54]; Ummadum, 2023^[55]).

Zbog svoje ključne uloge u pružanju javnih usluga, regionalne i lokalne vlasti moraju razmisliti o tome kako najbolje prilagoditi svoje politike za rješavanje utjecaja demografskih promjena na pristup i kvalitetu usluga, kao što su obrazovanje i zdravstvena skrb. To može uključivati poticanje međuopćinske ili međuregionalne suradnje kako bi se iskoristila ekonomija razmjera, kao i uključivanje u partnerstva s privatnim sektorom za inovativnija politička rješenja. Digitalne ili osobne platforme za dijalog (npr. sažeti pregledi, forumi za razmjenu znanja) mogle bi pružiti prostor za suradnju ovih aktera i dijeljenje znanja o tome kako se prilagoditi demografskim promjenama.

Stvaranje prostora za regionalne i lokalne vlasti da testiraju intervencije politike usmjerene na upravljanje učincima demografskih promjena, posebno u različitim područjima pružanja javnih usluga, može biti troškovno učinkovit način da se utvrdi koje intervencije djeluju i koje se potencijalno mogu povećati. Kada je pravilno osmišljeno i provedeno, eksperimentiranje s politikom može biti koristan instrument za testiranje nove javne politike, alata politike ili modela isporuke prije nego što se proširi. Međutim, eksperimentiranje zahtijeva otvorenost za učenje na neuspjesima politike i prilagodbe u provedbi kada su one potrebne kako bi se osigurao veći uspjeh. Učenje iz uspjeha i neuspjeha najbolje se postiže kada postoji sustav za praćenje i evaluaciju eksperimenata kroz pravovremeno prikupljanje podataka i analizu relevantnih informacija (OECD, 2023^[56]). Uz dovoljne ljudske i financijske resurse, to podrazumijeva definiranje vrlo jasnih i idealno mjerljivih ciljeva i kriterija ocjenjivanja, te razmotriti neovisno ocjenjivanje.

Zaključak

Zemlje članice OECD-a prolaze kroz značajne demografske promjene obilježene ukupnim i regionalnim padom stanovništva, posebno u ruralnim i udaljenim područjima. U međuvremenu, urbano stanovništvo često raste. Dobna struktura zemalja članica OECD-a također je iskrivljena prema starijima, a projekcije pokazuju da će se ti trendovi vjerojatno zadržati u narednim desetljećima.

Hrvatska je primjer ovih demografskih izazova, jer je u posljednja dva desetljeća doživjela značajan pad stanovništva, s posebno oštrim padom u određenim regijama. Ove demografske promjene postavljaju kritična pitanja za kreatore politike, posebno u kontekstu regionalnog razvoja i održivosti pružanja javnih usluga.

Posljednjih godina Hrvatska je primarno usvojila mjere politike za suzbijanje odljeva stanovništva i povećanje stope fertiliteta. To je učinjeno i na nacionalnoj i na regionalnoj i lokalnoj razini, primjerice davanjem fiskalnih poticaja, uključujući dječje doplatke ili poboljšanjem pogodnosti za roditelje i djecu (npr. stvaranje sportskih centara i fleksibilno radno vrijeme). Međutim, suprotstavljanje demografskim promjenama ima svoja ograničenja, osobito kada ih osmišljavaju i provode pojedinačne regionalne ili lokalne vlasti.

Budući da se demografski pad vjerojatno neće preokrenuti tijekom sljedećih desetljeća, potrebne su strategije prilagodbe koje nastoje održati ili čak poboljšati kvalitetu života postojećih stanovnika. To zauzvrat može potaknuti stanovnike da ostanu, a strance da se nasele. Da bi to postigla, nacionalna vlada trebala bi osigurati da niži nivoi vlasti budu uključeni u osmišljavanje i provedbu svih novih nacionalnih politika koje nastoje promicati prilagodbu demografskim promjenama. Takve bi politike trebale odražavati činjenicu da demografske promjene različito utječu na regije i gradove i predložiti političke odgovore koji su osjetljivi na njihove specifične potrebe i kapacitete, kao što je primjer talijanske Nacionalne strategije za unutarnja područja. Regionalne ili lokalne vlasti također će možda trebati produbiti horizontalnu suradnju kako bi osigurale da čak i u uvjetima smanjenja stanovništva, pristup i kvaliteta javnih usluga kao što su obrazovanje, zdravstvena skrb i stanovanje, mogu biti zadovoljeni, a kritična infrastruktura (npr. ceste) može biti održavana na pravi način. Lokalni politički eksperimenti koje su osmislile zemlje članice OECD-a (npr. Finska i Portugal) o tome kako nastaviti s pružanjem osnovnih javnih usluga u uvjetima pada stanovništva mogli bi poslužiti kao inspiracija dionicima hrvatske politike.

Provedba prilagodljivih politika za demografske promjene imala bi veliku korist od eksperimentiranja s inovativnim pilot projektima, uključujući i privatni sektor i civilno društvo. Naposljetku, bitna je vertikalna koordinacija i suradnja između različitih razina vlasti kako bi se osigurala dostupnost ažuriranih podataka o demografskim promjenama na regionalnoj i lokalnoj razini i odabrao najbolji odgovor na izazove koje donosi promjena stanovništva.

Reference

- Aiyar, S., C. Ebeke i X. Shao (2016.), "Utjecaj starenja radne snage na europsku produktivnost", [12]
Radni dokumenti MMF- a, br. 238, MMF.
- Beunen, R., M. Meijer i J. de Vries (2020.), "Strategije planiranja za suočavanje s padom stanovništva: iskustva iz Nizozemske", *Politika korištenja zemljišta* , sv. 93, [15]
<https://doi.org/10.1016/J.LANDUSEPOL.2019.104107> .
- Buterin, V., B. Fajdetić i M. Mrvčić (2022), "Utjecaj migracija i starenja stanovništva na gospodarski rast u Republici Hrvatskoj", *Ekonomski vjesnik/Econviews - Pregled suvremenog poslovanja, poduzetništva i ekonomskih pitanja* , Vol. 35/1, str. 151-164, [31]
<https://doi.org/10.51680/EV.35.1.12> .
- Čipin, I. (2017), "Recent Demographic Trends and Policy Initiatives in Croatia", u Čipin, I. i N. Ilieva (ur.), *Suočavanje s demografskim padom u Hrvatskoj i Bugarskoj* , Zaklada Friedrich Ebert - Zagreb, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/13814.pdf> (posjećeno 8. rujna 2023.). [22]
- Coulmas, F. i R. Lützel (2011.), *Suočavanje s demografskom trilemom niske plodnosti, starenja i depopulacije* , Brill, https://brill.com/display/book/9789004194847/Bej.9789004187788.i-545_003.xml (pristupljeno 4. rujna 2023.). [7]
- Državni zavod za statistiku (2023), *Gradovi u statistici* . [20]
- Državni zavod za statistiku (2023), *Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2022* , [26]
<https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58061> .
- Državni zavod za statistiku (2023), *Obrazovanje – Pregled po Županijama* , [51]
<https://podaci.dzs.hr/en/> .
- Državni zavod za statistiku (2023), *Vanjska Migracija Stanovništva Republike Hrvatske* . [29]
- Državni zavod za statistiku (2022.), *Doseljeno i iseljeno stanovništvo u/iz Republike Hrvatske, prema zemlji podrijetla/odredišta* . [25]
- Državni zavod za statistiku (2021), *Popis stanovništva* , [5]
https://podaci.dzs.hr/media/3hue4q5v/popis_2021-stanovnistvo_rh.xlsx .
- Središnji državni ured RH za Hrvate izvan Hrvatske (2022.), *Registar hrvatskih subjekata izvan hrvatske* , <https://www.registarhrvataizvanhrvatske.hr/en/naslovnica-hr> (posjećeno 13. rujna 2023.). [41]
- Središnji državni ured za demografiju i mlade RH (2023), *Demografske mjere jedinice. Lokalne i područne (regionalne) samouprave u 2023. godini [Demografske mjere jedinica. Lokalne i područne (regionalne) samouprave u 2023.]* , [43]
<https://demografijaimladi.gov.hr/UserDocsImages/Direktorij%20Analiza%20stanja%20->

- [%20Demografske%20mjere%20jedinica%20lokalne%20i%20podru%C4%8Dne%20\(regionalne\)%20samouprave%20u%202023.%20godini.pdf](#) (pristup 23. kolovoza 2023.).
- Draženić, I., M. Kunovac i D. Pripuzić (2018), *Dinamika i determinante migracija – slučaj Hrvatske i iskustva novih članica EU*, <https://www.hnb.hr/documents/20182/2101832/24-dec-drazenovic-kunovac-pripuzic.pdf> (posjećeno 8. rujna 2023.). [24]
- Dustmann, C. i A. Okatenko (2014.), "Outmigration, wealth constraints, and the quality of local amenities", *Journal of Development Economics*, Vol. 110, str. 52-63, <https://doi.org/10.1016/J.JDEVECO.2014.05.008>. [10]
- ESPON (2020.), *Smanjenje ruralnih regija u Europi: prema pametnim i inovativnim pristupima izazovima regionalnog razvoja u depopulacijskim ruralnim regijama*, ESPON EGTC, Luksemburg, <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20on%20Shrinking%20Rural%20Regions.pdf> (pristupljeno 25. rujna 2023.). [14]
- Euromontana (2023), *Knjižica dobrih praksi za održivi razvoj planinskih područja*, https://www.euromontana.org/wp-content/uploads/2023/01/Booklet-BP-2023_EN.pdf (pristupljeno 13. rujna 2023.). [54]
- Europska komisija (2023.), *Utjecaj demografskih promjena – u okruženju koje se mijenja*, https://commission.europa.eu/system/files/2023-01/the_impact_of_demographic_change_in_a_changing_environment_2023.PDF. [32]
- Europska komisija (2022.), *Jedna od tri osobe u EU živi u regiji koja je izgubila stanovništvo između 2010. i 2020.*, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/stories/s/Exploring-regional-demographic-trends/576z-6f9b/>. [2]
- Eurostat (2023.), *Stanovništvo 1. siječnja prema dobi, spolu i vrsti projekcije*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/proj_23np/default/table?lang=en (pristupljeno 13. rujna 2023.). [47]
- Eurostat (2023.), *Projekcije stanovništva*, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00002/default/table?lang=en> (pristupljeno 18. rujna 2023.). [3]
- Eurostat (2023.), *Stopa ukupnog fertiliteta*, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00199/default/table?lang=en> (pristupljeno 14. rujna 2023.). [21]
- Eurostat (2021.), *Srednje plaće po satu, svi zaposlenici (isključujući pripravnike) prema spolu*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EARN_SES_PUB2S_custom_7393171/default/table?lang=en. [23]
- Finsko udruženje općina (2023.), *Verkostoperuskoulu -hanke [Održive strukture osnovnog obrazovanja]*, <https://www.kuntaliitto.fi/verkostoperuskoulu> (pristupljeno 23. kolovoza 2023.). [53]
- Gourevitch, J. i sur. (2021.), "Predviđeni gubici usluga ekosustava u SAD-u nerazmjerno utječu na nebijelo stanovništvo i stanovništvo s nižim prihodima", *Nature Communications*, sv. 12/1, <https://doi.org/10.1038/S41467-021-23905-3>. [16]
- Vlada Hrvatske (2020), *Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine [National Development Strategy of the Republic of Croatia until 2030]*, <https://hrvatska2030.hr/> [39]

- (pristupljeno 1. rujna 2023.).
- Vlada Hrvatske (nd), *Odluka o osnivanju Vijeća za demografsku revitalizaciju Republike Hrvatske* [40]
[Odluka o osnivanju Vijeća za demografsku revitalizaciju Republike Hrvatske], https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_12_141_2731.html (posjećeno 1. kolovoza 2023.).
- Haase, D. i sur. (2014.), "Kvantitativni pregled procjena usluga urbanih ekosustava: Koncepti, [18]
 modeli i implementacija", *Ambio*, Vol. 43/4, str. 413-433, <https://doi.org/10.1007/S13280-014-0504-0>.
- Hayashi, M. (2019.), "Uključiv rast i fiskalna decentralizacija u Japanu: Trenutno stanje i izazovi", [35]
 u *Fiskalna decentralizacija i uključiv rast u Aziji*, OECD Publishing, Pariz, <https://doi.org/10.1787/d612f850-en>.
- Idu, R. (2019.), "Ekonomski razvoj zemlje izvora i dinamika sastava vještina u emigraciji", [9]
Ekonomije 2019., sv. 7, stranica 18, sv. 7/1, str. 18, <https://doi.org/10.3390/ECONOMIES7010018>.
- Talijanska agencija za teritorijalnu koheziju (nd), *Nacionalna strategija za unutarnja područja*, [46]
<https://www.agenziacoessione.gov.it/lacoessione/le-politiche-di-coessione-in-italia-2014-2020/strategie-delle-politiche-di-coessione/national-strategy-for-inner-areas/?lang=en>
 (pristupljeno 26. rujna 2023.).
- Johnson, K. i D. Lichter (2019.), "Ruralna depopulacija: procesi rasta i pada tijekom prošlog [6]
 stoljeća", *Ruralna sociologija*, sv. 84/1, str. 3-27, <https://doi.org/10.1111/RUSO.12266>.
- Jurić, T. (2020), "The contemporary migration of Croats to Germany", in *Social Glocalisation and [28]
 Education*, Verlag Barbara Budrich, <https://doi.org/10.2307/j.ctv1bvnf0h.33>.
- Kim, J. i S. Dougherty (ur.) (2020.), *Starenje i fiskalni izazovi na svim razinama vlasti*, OECD [33]
 studije o fiskalnom federalizmu, OECD Publishing, Pariz, <https://doi.org/10.1787/2bbfbd8-en>.
- Kull, M. i sur. (2020.), *Atraktivne ruralne općine u nordijskim zemljama: poslovi, ljudi i razlozi [19]
 uspjeha iz 14 studija slučaja*, Nordregio, Stockholm, <https://doi.org/10.6027/R2020:1.1403-2503>.
- Lee, R. (2003.), "Demografska tranzicija: tri stoljeća temeljnih promjena", *Journal of Economic [13]
 Perspectives*, sv. 17/4, str. 167-190, <https://doi.org/10.1257/089533003772034943>.
- Matuzeviciute, K. i M. Butkus (2016.), „Doznake, razina razvoja i dugoročni ekonomski rast“, [38]
Ekonomije 2016., sv. 4, stranica 28, sv. 4/4, str. 28, <https://doi.org/10.3390/ECONOMIES4040028>.
- Narayana, M. (2018.), "Računovodstvo učinaka na rast tranzicije dobne strukture kroz izdatke za [50]
 javno obrazovanje: novi makroekonomski dokazi iz Indije", *Južnoazijski časopis za makroekonomiju i javne financije*, sv. 7/2, str. 174-211, https://doi.org/10.1177/2277978718795773/ASSET/IMAGES/LARGE/10.1177_2277978718795773-FIG9.JPEG.
- Nejašmić, I. (2011), "Posljedice budućih demografskih promjena u Hrvatskoj", *Acta Geographica [30]
 Croatica*, Vol. 38./1., str. 1-14.
- OECD (2023.), *Regionalna baza podataka OECD-a - Regionalna demografija*, [4]

- <https://stats.oecd.org/>.
- OECD (2023.), *Projekcije stanovništva*, [34]
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=POPPROJ#>.
- OECD (2023), *Regionalna demografija - Stanovništvo, sve dobi*, [1]
https://stats-1.oecd.org/index.aspx?DatasetCode=REGION_DEMOGR.
- OECD (2023.), *Baza podataka o financijama i ulaganjima regionalne vlade*, [48]
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=RFD>.
- OECD (2023.), *Regije u industrijskoj tranziciji 2023.: Novi pristupi stalnim problemima*, OECD-ove studije o regionalnom razvoju, OECD Publishing, Pariz, [56]
<https://doi.org/10.1787/5604c2ab-en>.
- OECD (2022), *Shrinking Smartly in Estonia: Preparing Regions for Demographic Change*, [17]
 OECD Rural Studies, OECD Publishing, Pariz, <https://doi.org/10.1787/77cfe25e-en>.
- OECD (2021.), *Pružanje kvalitetnog obrazovanja i zdravstvene skrbi svima: Priprema regija za demografske promjene*, OECD Rural Studies, OECD Publishing, Pariz, [49]
<https://doi.org/10.1787/83025c02-en>.
- OECD (2017.), *Reforme upravljanja na više razina: Pregled iskustava zemalja OECD-a*, Studije upravljanja na više razina OECD-a, Izdavanje OECD-a, Pariz, [52]
<https://doi.org/10.1787/9789264272866-en>.
- OECD/EC-JRC (2021.), *Pristup i troškovi obrazovanja i zdravstvenih usluga: Priprema regija za demografske promjene*, OECD Rural Studies, OECD Publishing, Pariz, [36]
<https://doi.org/10.1787/4ab69cf3-en>.
- Programa Regressar (2020), *Programa Regressar*, [42]
<https://www.programaregressar.gov.pt/en/>.
- Regionalna razvojna agencija Splitsko-dalmatinske županije (2022), *Plan razvoja Splitsko-dalmatinske Županije 2022-2027 [Razvojni plan Splitsko-dalmatinske županije 2022-2027]*, [44]
<https://www.rera.hr/upload/stranice/2021/03/2021-03-10/17/planrazvojasplitskodalmatinskeupanije20222027.pdf> (pristup 11. kolovoza 2023.).
- Regionalna razvojna agencija Virovitičko-podravskoe županije (2022.), *Plan razvoja Virovitičko-podravskoe županije za razdoblje od 2021. do 2027. godine [Plan razvoja Virovitičko-podravskoe županije za razdoblje od 2021. do 2027.]*, <http://www.vpz.hr/wp-content/uploads/2022/10/KONACNI-NACRT-PLANA-RAZVOJA-VPZ-rujan-2022.pdf> (posjećeno 12. kolovoza 2023.). [45]
- Šelo Šabić, S. (2022), *Demografsko propadanje Hrvatske: Što učiniti?*, Österreichische Gesellschaft für Europapolitik (ÖGfE), Beč, <https://www.oegfe.at/wp-content/uploads/2000/12/PB-212022.pdf> (pristup 8. rujna 2023.). [27]
- Šerý, O. i sur. (2018.), "Smanjenje gradova u Češkoj Republici i njegov odraz na društvo: studija slučaja grada Karviná", *Geographica Pannonica*, sv. 22/1, str. 68-80, [11]
<https://doi.org/10.5937/22-16622>.
- Ummadum (2023.), *Company*, <https://ummadum.com/en/unternehmen> (pristupljeno 12. kolovoza 2023.). [55]
- UNFPA-UNDP (2020), *Depopulacija kao politički izazov u kontekstu globalnih demografskih* [8]

trendova , UNDP Srbija, <https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/depopulation20as20a20policy20challenge.pdf> (pristupljeno 4. rujna 2023.).

Svjetska banka (2022.), *podaci. Osobne doznake, primljene (% BDP-a) - Hrvatska* , <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=HR> (stranica posjećena 12. rujna 2023.).

[37]

